

עת לכבד, עת לשנוא

שלום רוזנברג

מחשבת ישראל היא דיאלקטית, ונוצרת תוך דו שיח מתמיד. הגוי נתפס בה כבעל דמות אנושית, אבל יש סיטואציות היסטוריות בהן ראוי לראות בזר מפלצת, ולקרוא לרשע ולעוול בשמם

פרופ' שלום רוזנברג
מלמד בחוג למחשבת
ישראל באוניברסיטה
העברית

אחרות המבטאות גם הן את אנושיותו של הנוכרי. כפי שראינו רבנו תם מכריע במחלוקת מתוך כך שהוא מדייק במלה, ומבחין באופן טכני בין "אדם" ל"האדם". מעתה, יכולתי להמשיך ולהביא דברים רבים לאורך הדורות, המבטאים את ההלכה הפסוקה והמחייבת, שבהם נדרש היהודי ליחס של כבוד והגינות לגוי. אולם את עיקר דברי רוצה אני להקדיש לאפולוגטיקה, אף אם תוכנה אמיתי.

האמירות הקשות קיימות ואני רוצה להתייחס דווקא אליהן. האמירות האסתטיות והאתיות מבטאות את עידי האור שבהם היחס בין העמים מאפשר דיאלוג והתייחסות חיובית. אולם יש גם עתות חושך. זה עתה חזרתי מביקור ברומא, שבה עמדתי לפני שער טיטוס, וברקע הקוליסאום וחורבות הפורום, השער שבו האלילים חגגו את ניצחונם. גם לאחר אלפיים שנה אין אני יכול למחוק את זעמי על האימפריה שהחריבה את ביתי והגלתה את אבותי. כדי לחוות רגשות מעין אלה, לא הייתי צריך להרחיק נדוד בעירני ההיסטוריה. השואה והנאציזם קרובים אלינו הרבה יותר. זכר הגיהנום חי אתנו היום, אף אם נרצה להתעלם ממטעני התופת האורבים לפתחנו. בעיני, עירני החושך מלמדים שאמנם הכל שווים, אך דמו של הרוצח אדום פחות והאדם שיימצא במחתרת, "אין לו דמים". אין אני עושה כאן הבחנה בין יהודי לגוי, אלא בין רוצח לחף מפשע, בין מפלצת לקורבן, בין טוב לרע. אולי יש לרוצח צלם אנוש, אך אין לו צלם אדם, שהוא צלם אלוהים.

את הרשע עלי לשנוא. ונראה לי שנטעה אם לא נרשה את ביטוי האמוציה היסודית הזאת ונקבור אותה מתחת לאבק של הכל הומניסטי שלא במקומו. האדם עומד לפני שאלה פסיכולוגית קריטית. את מהותה רואים אנו בתופעה פתולוגית אך נפוצה: הפיתוי האיום של אדם המזדהה עם תוקפיו. במקרים רבים של חטיפה או לקיחת בני ערובה, מצאנו מנגנון מעין זה. תופעה זו היא ביטוי לתהליך כללי יותר, שבו האדם מגסה לסלק את ה"דיסוננציה", את חוסר הלכידות והסתירות הפנימיות שבעולמו הקוגניטיבי. במנגנון זה "פותר" האדם את הסיטואציה הקשה שבה הוא נתון חסר אונים, על ידי הפניית כעסו נגד עצמו.

כאן, לדעתי, נעוצה חשיבות השנאה. היא היחידה שבתנאים מסוימים יכולה לשמור על האינטגרציה של האישיות, ועל הבריאות הנפשית עד כמה שזאת אפשרית. את התוצאות הפתולוגיות של העדר הבריאות הזאת נוכל למצוא בשנאה העצמית היהודית שנציגה הבולט ביותר היא אוטו וייניגר. אך דוגמאותיו רבות מספור.

פעמים רבות ההתפתחות שונה במקצת. האדם

רוצה אני להתחיל את דברי ב"פנים" בהתנצלות, כדי לבטא את הדילמה הקשה העומדת לפני, ברשימה זו. מתנצל אני לא לפני הקורא, אלא לפני עצמי. אני כותב את הדברים לכבוד האכסניה. אך הדברים גם מהווים מעין תגובה לדברים שנכתבו ב"חמורו של משיח", כתב פלסטר של עם-הארץ, שמתחת לכבודו של אדם הגון ואחראי להתייחס אליו. כתב פלסטר שלפיו אני, ציוני-דתי, אינני אלא רוצח! השאלה בדבר מעמדו של הנוכרי מבוססת, ללא ספק, על דברי ר' שמעון בר יוחאי (בבלי, יבמות סא ע"א): "קברי עובדי כוכבים אינן מטמאין באהל שנאמר ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם אתם קרויין אדם ואין העובדי כוכבים קרויין אדם". כבר לפני שנים רבות, בתגובה לטענות תנועת "כך", פירסמתי מאמר שהפך לאחר מכן פרק בספרי "בעקבות הכוזרי", שקראתי לו "אתם והגויים קרויים האדם". כותרת זו מבוססת על דבריו של רבנו תם בתוספת על הדיון בגמרא הנ"ל, המשווה בין דברים אלה של ר' שמעון בר יוחאי עם גמרא

אחרת (סנהדרין נ"ט ע"א): "היה רבי מאיר אומר מניין שאפילו עובד כוכבים ועוסק בתורה שהוא ככהן גדול שנאמר אשר יעשה אותם האדם וחי כהם כהנים ליום וישראלים לא נאמר אלא האדם הא למדת שאפילו עובד כוכבים ועוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול". מאחורי דברים אלה עומדים דבריו של רבי עקיבא, שלימד אותנו (אבות ג', י"ד): "חביב אדם שנברא בצלם...חביבין ישראל שנקראו בנים למקום". הטקסטים מדברים בעד עצמם. וכל מי שמכיר במשהו את מהותם של הטקסטים היהודיים יודע, שעליו להתחשב בממדים השונים של מאמרי חז"ל, בקיומן של מחלוקות, ובחובה להבין את ההקשר ההיסטורי של הדברים, והאופי המיוחד של השיח התלמודי. אעיר רק, לממד אחרון זה, על כך שבדברי רבי שמעון נדונה שאלת טומאת אוהל של קברים נוכריים, שלא היו מקפידים על סימון מקומות קבורה, וממילא בצורך לפתור את הבעיה שנוצרת בעקבות כך, למי ששומר על דיני טהרה. ההבחנה בין סוגי טומאה נוצרת על ידי דיוק במלה 'אדם' בשונה ממלים

כדעת יחיד, דעתו של רבי שמעון בר יוחאי הנרדף. אחרים יאמרו בפשטות, שארון הספרים היהודי יש בו דעות רבות ועלינו לערוך בו סלקציה. תפיסתי שונה. המחלוקות במסורות ההלכתיות מצביעות לאו דווקא על חילוקי דעות, אלא על הדיאלקטיקה של הסיטואציות שבהן נתון האדם. המציאות מחייבת אותנו לתשובות סותרות. כל עמדה שננקוט אינה אלא פישוט המציאות. ולפיכך חייבים אנו להבין את שני צדדי הדילמה, גם אם נבחר באחד מהם. הסיטואציות ההיסטוריות אינן חוזרות על עצמן באופן מדויק. תגובתנו צריכה להיות גמישה דיה להביא בחשבון שינויים אלה. אך היא צריכה גם להביא בחשבון את הדיאלקטיקה ההכרחית שבתגובה הנכונה. היא צריכה להיזהר מהפונדמנטליזם האווילי, המאבן את הכתוב, אך גם להישמר מללכת שולל אחרי האידיאלים האסתטיים היורדים אלינו מהר גבוה, שפסגתו מתנשאת מעבר לאטמוספירה של המציאות ההיסטורית והפסיכולוגית.

מפנה את שנאתו מהאויב החיצוני לא אל עצמו, אלא לאח או רע. אשתי העמידה אותי על תהליך קשה זה, שפגשה בפרקטיקה הפסיכולוגית שלה. אחד ההורים עזב את הבית, והנה רגשי הכעס והטינה מופנים להורה הממשיך לטפל במשפחה, לפעמים במאמצים כבדים מנשוא. הדוגמאות הללו מלמדות אותנו, לדעתי, שהדברים מתרחשים "כאילו" בהתאם לחוק שימור השנאה.

האתיקה יכולה להטיף לנו אידיאלים ולדרוש על מוסריות אידיאלית מראש ההר, כשהיא מוקפת מלאכים טהורים וצחים משלג. אולם חייבים אנו לשנן גם אתיקה אחרת, אתיקה שבדיעבד, ריאלית יותר, שמביאה בחשבון את האילוצים שבסיטואציה ובפסיכולוגיה. אתיקה שבה האפור מרובה על הברירות והבהירות של הלבן והשחור. אתיקה שאין בה האסתטיקה של האידיאלים המרוממים את הנפש, אך המשחיתים לפעמים, באופן פרדוקסלי, את המציאות.

רבים וגם טובים יראו את האמרות הבלתי אסתטיות

